

Asia: VN/5969/2019

Selvitys ei-kaupallisen sijaissynnytyksjärjestelyn sallimisesta

Taustaselvitys

Määritelmät

Tasa-arvovaltuutettu vastaa saamaansa lausuntopyyntöön sukupuolten tasa-arvoon liittyvän toimivaltansa näkökulmasta. Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986, tasa-arvolaki) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan sisältyy kirjaus, jonka mukaan ei-kaupallisten sijaissynnytyksjärjestelyjen sallimista tulee selvittää lainsäädännössä erikseen määriteltävissä tapauksissa. Lausuntopyyntö koskee oikeusministerissä laadittua selvitystä ei-kaupallisten sijaissynnytyksjärjestelyjen sallimisesta. Selvityksessä on muun muassa päivitetty ministeriön vuonna 2012 tekemää arviomuistiota sijaissynnytyksjärjestelyistä ja hahmoteltu mahdollisia sääntelyvaihtoehtoja.

Selvityksessä määritellään muun muassa, mitä ei-kaupallisella ja kaupallisella sijaissynnytyksellä yleensä tarkoitetaan. Kuten selvityksessä todetaan, näiden välistä rajaa kuitenkin hämärtävät maksut, joilla korvataan sijaissynnyttäjälle järjestelystä aiheutuvia ylimääräisiä kustannuksia tai raskauteen ja synnytykseen liittyvää kipua ja haittaa. Määritelmiä koskevassa luvussa on käsitelty myös sijaissynnytyksjärjestelyihin liittyvää eettistä keskustelua, jossa painottuvat toisaalta yksilön autonomiaa kannattavat argumentit päättää omasta lisääntymisestä ja ryhtyä sijaissynnyttäjäksi sekä toisaalta argumentit, jotka korostavat naisten suojelua hyväksikäytöltä.

Selvityksen kansallista säädösmallia hahmottelevassa luvussa todetaan, että lapsi- ja ihmiskauppaan liittyvien piirteiden vuoksi olisi syytä välttää useassa sijaissynnytykset sallivassa maassa käytettyä sopimussuhteisiin viittaavaa terminologiaa. Vaikka tasa-arvovaltuutettu ei tässä vaiheessa ota kantaa siihen, tulisiko ei-kaupalliset sijaissynnytyksjärjestelyt sallia, tasa-arvovaltuutettu pitää edellä mainittua tärkeänä lähtökohtana. Lisäksi tasa-arvovaltuutettu toteaa, että sijaissynnytyksestä

käytettävien määritelmien tulee vastata perustuslain 1 §:ssä turvattua ihmisarvon loukkaamattomuutta. On muistettava, ettei lapsen saaminen ole hänet synnyttävälle äidille yhdentekevä tapahtuma. Sijaissynnytysjärjestelyihin liittyy myös monia synnyttäjän ja sikiön terveyteen liittyviä riskejä.

Sijaissynnyttämisen luonteesta johtuu, että siihen liittyy helposti sijaissynnyttäjän ja aiottujen vanhempien – mahdollisesti jopa vastakkaisia - odotuksia ja toiveita. Sääntelyssä ja käytettävissä termeissä on turvattava erityisesti synnyttävän äidin oikeudet ja vältettävä kaikin keinoin muun muassa hänen esineellistämistä.

Tasa-arvovaltuutettu pitää hyvänä, ettei selvityksessä synnyttävän äidin sukupuolta ole rajattu vain naisukupuoleen vanhemmuuslaissa (775/2022). Toistaiseksi kaikki sijaissynnyttäjänä toimineet henkilöt ovat olleet naisia, joten selvitystä ja mahdollista jatkovalmistelua on syytä arvioida erityisesti sukupuolten tasa-arvon ja naisten oikeuksien näkökulmasta.

Tieteellinen tutkimustieto

Selvityksessä on kuvattu kattavasti olemassa olevaa tutkimustietoa sijaissynnytyksistä ja kohdunsiirroista. Kuten selvityksessä todetaan, merkittävä osa sijaissynnytyksiä koskevasta tieteellisestä tutkimuksesta on kuitenkin tehty lääketieteellisestä näkökulmasta. Asian jatkovalmistelussa on hyvä vielä hyvä varmistaa, onko selvityksen laatimisen jälkeen mahdollisesti tehty oikeudellista tutkimusta sijaissynnytyksistä.

Sijaissynnytys Suomessa

Selvityksessä todetaan olevan ilmeistä, että Suomessa toteutettuihin sijaissynnytysjärjestelyihin on liittynyt enemmän ongelmia kuin mistä julkisuudessa on keskusteltu.

Selvityksestä käy myös ilmi, että Suomessa on ulkomailla sijaissynnytysjärjestelyjen avulla syntyneitä lapsia. Selvityksessä mainitaan Venäjä ja Ukraina esimerkkeinä maista, joissa kaupalliset sijaissynnytysjärjestelyt ovat sallittuja. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on vaikuttanut myös näihin järjestelyihin. Mikäli mahdollista asian jatkovalmistelussa on hyvä selvittää näitä ongelmia ja haasteita, jotta ongelmat osattaisiin ottaa huomioon mahdollisessa sääntelyssä.

Sijaissynnytyksiä koskeva kansainvälinen lainsäädäntö

Selvityksen luvussa 5 kuvataan kattavasti EU-oikeutta ja Suomea sitovia kansainvälisiä velvoitteita. EU-oikeudessa ei tällä hetkellä ole sijaissynnytyksiä koskevia oikeudellisia instrumentteja, joskin Euroopan parlamentti on teettänyt useita selvityksiä Euroopan unionin tarpeesta ryhtyä sijaissynnytysjärjestelyihin.

Selvityksessä todetaan, että sijaissynnytykset on mainittu Euroopan komission ihmiskauppaa koskevassa raportissa vuodelta 2020 yhtenä esimerkkinä muusta kuin seksuaalisesta tai

työperäisestä hyväksikäytöstä. YK:n lapsikauppaa ja lasten hyväksikäyttöä koskevan erityisraportoinnin raportissa todetaan kansainvälisten kaupallisten sijaissynnytyjärjestelyjen täyttävän usein lapsikaupan kriteerit. Raportointi on kuvannut sijaissynnytyjärjestelyille asetettavia edellytyksiä, joihin on hyvä kiinnittää huomiota asian jatkovalmistelussa. Raportointi on tuonut esiin muun muassa tarpeen selvittää sijaissynnyttäjän kohtelua ja varmistaa hänen suostumuksensa lapsen luovuttamiseen lapsen syntymän jälkeen. Nämä luovat suuntaviivoja mahdolliselle sääntelylle.

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että jatkovalmistelussa on syytä tuoda sijaissynnyttäjän asemaan vaikuttavana säädöksenä esiin myös esimerkiksi ns. raskaussuojeludirektiivi (Neuvoston direktiivi 92/85/ETY toimenpiteistä raskaana olevien ja äskettäin synnyttäneiden tai imettävien työntekijöiden turvallisuuden ja terveyden parantamisen kannustamiseksi työssä).

Kansallinen malli

Rinnasteiset sääntelymallit

Selvityksessä mainitaan yhtenä mahdollisena sääntelymallina ennakkoliseen valvontaan perustuva malli, joka vastaisi kansainvälisiä suosituksia. Sen eduksi mainitaan mahdollisuus ehkäistä ongelmatilanteita ennakolta. Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että tämä vaikuttaa oikeasuuntaiselta vaihtoehdolta, mikäli ei-kaupalliset sijaissynnytykset haluttaisiin sallia Suomessa.

Selvityksessä todetaan, että ennakkovalvontaan painottuvan mekanismin ohella tulisi tarjota neuvontaa sijaissynnyttäjälle ja aiotuille vanhemmille sekä palveluntuottajille. Alkuvaiheessa neuvonta ehdotetaan keskitettäväksi julkiselle sektorille, kunnes on muodostunut sellainen toimintakäytäntö, joka voidaan siirtää myös muille toimijoille. Tasa-arvovaltuutettu esittää, että tätä harkittaisiin vielä jatkovalmistelussa, jotta voitaisiin varmistaa, ettei järjestelyihin liity ihmis- ja lapsikauppaepäilyjä. Neuvontatoiminta liittyy olennaisesti valvontaan. Mikäli jatkovalmistelussa päädyttäisiin ennakkoliseen valvontaan perustuvaan malliin, myös neuvonnan olisi hyvä kuulua tehtäväksi virkavastuulla.

Sijaissynnytyjärjestelyiden valvonta

Kts. edellä.

Aiotuja vanhempia koskevat edellytykset

-

Sijaissynnyttäjää koskevat edellytykset

-

Muut hoidon edellytykset

-

Raskauden kulku ja lapsen syntymä

Tasa-arvovaltuutettu muistuttaa, että laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986, tasa-arvolaki) kielletään syrjintä muun sukupuolen, raskauden ja synnytyksen perusteella. Lain 7 §:ssä kielletään välitön ja välillinen syrjintä. Tätä ns. yleiskieltoa täydentävät eri elämänaloja, kuten esimerkiksi työelämää, koskevat erityiskiellot, jotka suojaavat sijaissyntytysjärjestelyihin osallistuvia mahdolliselta syrjinnältä.

Myös sosiaali- ja työlainsäädännössä on säädöksiä, jotka suojaavat raskaana olevia työntekijöitä (esim. oikeus perhevapaisiin, oikeus palata työhön perhevapaalta). Mahdollisessa jatkovalmistelussa on syytä tarkastella myös näitä säännöksiä.

Korvaukset sijaissyntytysjärjestelyistä

-

Vanhemmuuden vahvistaminen ja jälkikäteinen tuki

-

Ehdotuksen vaikutukset

-

Muuta kansallisesta mallista

-

Muuta

Muuta lausuttavaa

-

Hiltunen Rainer
Tasa-arvovaltuutetun toimisto

Janas Pirkko

Tasa-arvovaltuutetun toimisto